

ТРАНСФОРМАЦІЇ ФОКУСУ УВАГИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ

Проблема історичної пам'яті є одним із найрозвинутіших напрямів сучасної філософії історії. Із моменту визначення М. Хальбваксом поняття колективної пам'яті дослідження в цьому річці набувають обертів із кожним роком. Напрямок досліджень колективної пам'яті є міждисциплінарним, до його опрацювання долучаються як філософи та історики, так і соціологи, культурологи, спеціалісти з антропології. При цьому за роки існування напрямку вивчення історичної пам'яті проблематика досліджень серйозно трансформувалася. Навряд чи сучасні керунки дослідницького погляду задовольнили б М. Хальбвакса. Популярність і багатовимірність жанру потребує осмислення та узагальнення. У статті ми робимо спробу прослідкувати специфіку трансформації проблематики досліджень історичної пам'яті.

Об'єктом статті є напрям досліджень історичної пам'яті за роки його існування. Предметом – специфіка трансформації проблематики досліджень історичної пам'яті, що їх спостерігаємо за останні десятиліття.

Лише перелік авторів, котрі вивчали різні проблеми історичної пам'яті, зайняв би не один десяток сторінок. Ми спираємось у дослідженні на класичні твори Моріса Хальбвакса, розглядаємо концепцію П'єра Нора та його послідовників, розглядаємо особливості досліджень історичної пам'яті у Франції й Німеччині (Алейда Ассман, Йорн Рюзен), намагаємось виявити специфіку оформлення напрямку в українській науці (А. Киридон, Ю. Зерній, В. Жадько, О. Фостачук, А. Портнов, Я. Грицак, В. Серєда, В. Касьянов, О. Кісь, Г. Гринченко, О. Довгополова, О. Сігов та інші) і в пострадянській гуманітаристиці загалом (Л. Рєпіна, І. Савельєва, А. Полетаєв, М. Немцев та інші). Окремий напрям досліджень історичної пам'яті в Україні створюють дослідження в галузі меморіалізації Голокосту. Розуміючи, що кількість досліджень історичної пам'яті колосальна, ми не претендуємо на створення певного обзору чи узагальнення. Ми намагаємось виявити тенденції трансформації дослідницького напрямку. Тому спираємось на деякі знакові тексти, що визначають переорієнтації всередині єдиного напрямку.

Метою статті є визначення напрямку трансформацій у дослідженнях історичної пам'яті, що відбуваються за останню чверть століття. Для досягнення мети ми плануємо вирішити такі завдання:

- визначити основні напрями досліджень історичної пам'яті;
- з'ясувати предмети досліджень історичної пам'яті в останній чверть століття;
- порівняти, наскільки тематика сучасних досліджень історичної пам'яті корелює з векторами, що їх було задано засновником напрямку.

Історична пам'ять є порівняно новим предметом уваги з боку філософії історії. Скористуємось визначенням історичної пам'яті, що його формулює одна з перших на пострадянському просторі дослідниць феномена історичної пам'яті Л. Рєпіна. За її визначенням, історична пам'ять – це сукупність донедає наукових, квазінаукових і ненаукових знань і масових уявлень соціуму про спільне минуле [4, с. 24]. Історична пам'ять є інструментом ідентифікації. Поза розділенням спільної історичної пам'яті будь-якої спільноті практично неможливо існувати, отже, спільнота формується в часі, а її представникам важливо знати, який шлях пройшло їхнє суспільство. Спільні комеморативні практики, спільна ритмізація життя історичними церемоніями та святами – усе це робить спільноту не просто сумою індивідів, а чимось більшим.

Історична пам'ять відмінна від історичної науки. Якщо історична наука спрямована на з'ясування об'єктивної іс-

тини про минуле, то історична пам'ять стосується також людей, котрі не мають фахової освіти, а просто є частиною спільного для суспільства простору розуміння минулого. Щодо можливості існування такого феномена, як історична пам'ять, від початку досліджень існували великі сумніви. Деякі дослідники категорично заперечують або можливість говорити про будь-який варіант історичної пам'яті (хрестоматійними в цьому контексті є заперечення С'юзен Зонтаг), або говорять про неможливість розрізняти колективну та історичну пам'ять. Ми спробуємо показати, наскільки важливі дослідження історичної пам'яті й наскільки широке поле вони охоплюють.

Напрямок досліджень історичної пам'яті був створений французьким дослідником Морісом Хальбваксом. М. Хальбвакс у роботі «Соціальні рамки пам'яті» [16] першим наважується описати таке явище, як колективна пам'ять. У 1925 році дослідник сформулював свою концепцію соціальних структур колективної пам'яті. Колективна пам'ять – це метафора, яка описує колективний досвід певної спільноти, спільні уявлення про те, що є для неї важливим, як інтерпретувати ті чи інші події. Звісно, пам'ять є феноменом суто індивідуальним, але більша частина того, що ми «пам'ятаємо» з власного життя, є не нашим власним досвідом, а знанням, що ми засвоїли з комунікації з членами своєї спільноти. Події ж життя своєї держави ми пам'ятаємо, але важливо давати собі звіт, що пам'ятаємо ми їх не з особистого досвіду, а з комунікації та засобів масової інформації. Тому постає можливим і виправданим говорити про колективну пам'ять. Історична ж пам'ять є різновидом колективної пам'яті, що спрямована на розуміння та інтерпретацію подій, які виходять за межі біологічного життя людини, але є важливими для самовизначення спільноти, з якою людина себе ідентифікує. Наскільки важлива історична пам'ять, ми можемо побачити, спостерігаючи трагічні наслідки «воєн пам'яті», що розгортаються в Україні останніми роками. Ми можемо скільки завгодно говорити, що найголовнішим у розвитку суспільства є економічний фактор, але, зважаючи на громадянські конфлікти під історичними гаслами, ми не маємо права зараховувати питання про історичну пам'ять до другорядних.

Отже, дослідження історичної пам'яті почалися ще у двадцяті роки ХХ століття. Теорія М. Хальбвакса [15; 16; 17] набула популярності, дослідника запрошували з лекціями до інших держав, здавалося, що науковий напрям знайшов своє гідне місце у світовій гуманітаристиці. Але Друга світова війна на деякий час перекреслила його розвиток. Трагічна доля самого М. Хальбвакса (він загинув у нацистському концтаборі), шок від трагедії війни та пошук нових засад дослідження соціуму – усе це на певний час змусило гуманітарні науки не продовжувати досліджень історичної пам'яті.

До досліджень колективної, у тому числі історичної, пам'яті повернулися за кілька десятиліть. У 1970-ті роки дослідження історичної пам'яті набувають обертів і стають одним із найпопулярніших (навіть модних) напрямів у гуманітаристиці. До вивчення колективної пам'яті звертається Френсіс Ейтс, досліджуючи історію мнемотехніки. Справжньою подією в дослідженнях історичної пам'яті стають роботи Поля Рікера, серед яких фундаментальна праця «Пам'ять. Історія. Забуття» [13]. Певний скандал у наукових колах викликає поява концепції «місць пам'яті» П'єра Нора [10], що відкриває принципово нові аспекти бачення проблеми. Не останнє місце в дослідженнях історичної пам'яті посідає дослідження американського науковця Девіда Лауентала, який у роботі «Минуле – чужа країна» ретельно аналізує способи поведінки людини з минулим і

самовизначення як історичної істоти. З боку соціології дуже важливий внесок у проблему історичної пам'яті зробив Пол Каннертон [6], аналізуючи способи пам'ятання в суспільствах (базова робота – «Як суспільства пам'ятають»).

На нашу думку, на суспільне розуміння проблеми історичної пам'яті критичний вплив здійснила концепція місць пам'яті П'єра Нора [10]. Дослідник доводить, що темпи розвитку суспільства у XX столітті стають настільки інтенсивними, що традиційні механізми вироблення історичної пам'яті (комунікації всередині родини та групи, передача знань від покоління до покоління) не можуть упоратися з включенням нових даних до простору колективного пам'ятання. Держава змушена в цій ситуації брати на себе роль творця колективної пам'яті й примусово фіксувати якісь важливі для суспільства події через офіційні церемонії комеморації і створення меморіалів, які мають ушановувати всі громадяни цієї держави. Місця пам'яті виявляються неприродними утвореннями, що робить їх мертвими й такими, що не можуть існувати без примусу. Отже, історична пам'ять стає інструментом державного примусу, що за допомогою насилья формує ідентичність сучасної людини. Головною ознакою місць пам'яті виявляється їхня «людськість», тобто відсутність у них живого людського відчуття, пафосності і монументальності. Місця пам'яті присвячуються ідеальним героям, що не мають власного імені. Могила невідомого солдата є найкращим прикладом місця пам'яті.

Теорія П'єра Нора викликала неоднозначне ставлення як у науковому середовищі, так і в широких колах суспільства. Маючи послідовників (як і супротивників) у Франції, Німеччині, П. Нора стає об'єктом однозначної критики. Критику ми знаходимо, наприклад, у роботах Алейди Ассман [1; 2], яка вважає місця пам'яті необхідною частиною історичної політики держави. При цьому нам видається, що А. Ассман стоїть на тих самих позиціях, на яких стоїть і П. Нора. Описуючи меморіальну політику держави, А. Ассман стверджує, що місця пам'яті мають утягувати людину в самостійну духовну роботу щодо засвоєння уроків минулого. А. Ассман наголошує на необхідності створення інтерактивних місць пам'яті, що надають можливість як отримати інформацію про історичну подію, так і пережити емоційне єднання із цією подією, навіть якщо це є травматичним. Власне, про те саме говорить і французький мислитель. Для П. Нора об'єктом критики стають саме мертві місця пам'яті, що надають людині єдино правильну відповідь на всі питання, а того, хто насмілюється критично поставитись до подій минулого, відкидають у простір зрадників. Коли А. Ассман протиставляє героїчне минуле та минуле як відкриту рану, німецька дослідниця демонструє те саме занепокоєння, що її французький колега. Але в текстах А. Ассман ми знайдемо таке розуміння позиції П. Нора, нібито він заперечує необхідність меморіальної політики загалом.

Тісно пов'язаною з темою місць пам'яті є тема пам'ятання найбільших трагедій XX століття. Історична свідомість другою половиною XX століття відчула колосальні трансформації. Якщо на початку XX століття людство ще могло плекати ідею Прогресу, то в повоєнні часи це було вже якимось незручно. Раніше здавалося, що будь-які неприємності в історії людства є тимчасовими перешкодами, які тільки віддзеркалюють напрям поступу. Катастрофа світових воєн відкрила неможливість використовувати подібну риторіку. Жертви були настільки колосальні, що знайти їм виправдання було просто не по-людськи. Можна згадати посвяту до «Злиденності історизму» Карла Поппера [12]: свою працю він присвятив жертвам комунізму, націонал-соціалізму та іншим жертвам ідеї Прогресу.

Катастрофа Другої світової війни поставила перед історичною наукою нерозв'язану проблему: як можлива репрезентація Голокосту? Спроби відповісти на це питання породили особливий напрям дослідження історичної пам'яті. Як жити з травматичним минулим, коли, здається, ніщо не може змусити нас подивитись у бік жахливого минулого. Дослідження Голокосту формуються тільки у 80-ті роки

XX століття. Про дослідження Голокосту не поставало питання навіть в Ізраїлі, країні, що виникла після трагедії Другої світової війни. Тільки після суду над Ейхманом в Ізраїлі голоси тих, хто вижив після трагедії, нарешті, змогли зазвучати. Сучасний німецький історик Йорн Рюзен [14], аналізуючи становлення досліджень Голокосту, звертає увагу на деякі проблеми, з яких важко знайти вихід. Перші дослідники Голокосту виходили з того, що досвід Катастрофи не можна типізувати, поставили в ряд інших подій. Отже, опис Шоа вимагає створення особливої мови, особливої інструментарію та способів репрезентації. Таким чином, погляд у бік Голокосту відкриває принципово нову сторінку досліджень історичної пам'яті. Парадоксом цієї позиції постає ізолюваність штудій Голокосту. Якщо події не можна вписати в наявні дослідницькі рамки, звичайні історики просто не можуть торкатися цих тем і розглядати їх у певному ширшому контексті.

Обсяг тексту статті не дає змоги аналізувати стан досліджень Голокосту, ми маємо зазначити тільки те, що саме завдяки виникненню цього напрямку гідне місце в історичному дослідженні посів досвід звичайної людини, котра розповідає про те, що пережила. Традиційна позитивістська методологія історичного дослідження просто не бачила можливості використовувати подібні джерела через брак об'єктивності. Не можна бути впевненим, що людина розповідає об'єктивну істину про події, що відбулися десятки років тому й мали вкрай травматичний характер. Для дослідників оповідань тих, хто вижив, стає найважливішим не встановлення фактів, а опрацювання способів подолання травми минулого. Саме дослідження Голокосту та опрацювання методології дослідження усної історії створюють особливий напрям розробок у галузі історичної пам'яті, скерований на опрацювання нового поняття в філософії історії – поняття історичної травми [13].

Методологія досліджень історичної травми була використана й під час аналізу інших трагічних подій XX століття. У контексті досліджень Голокосту формується поняття розривів колективної пам'яті. Це поняття розробляється в контексті досліджень тоталітарних режимів XX століття, не тільки націонал-соціалізму [18]. У цьому контексті важливо звернути увагу на формування цілого напрямку досліджень сталінського режиму. Серед найбільш показових розробок у цьому керунок необхідно назвати роботи Олександра Еткінда, який показав феномен розриву пам'яті щодо злочинів сталінізму в СРСР і пострадянській Росії. Конкретні розробки розривів історичної пам'яті внаслідок революційних подій початку 1920-х років бачимо в роботах Нарського про громадянську війну на Уралі. Дослідник ретельно аналізує механізми зникнення дореволюційної пам'яті й конструювання нової «красної» пам'яті.

В українській науці механізми розривів історичної пам'яті бачимо в роботах О. Кісь про жіночі долі в часи Голодомору і світових воєн. Методологію усної історії застосовує Г. Гринченко у своїх дослідженнях розривів історичної пам'яті в контексті проблеми остарбайтерів.

Співіснування різних способів пам'ятання в одному суспільстві також стає предметом досліджень. У цьому контексті заслуговує на увагу концепція Алейди Ассман про канони та архіви пам'ятання [1]. Канон історичної пам'яті включає набір знань, інтерпретацій, меморіальних практик і підтриманого державою способу розповіді про історію. Набір історичних інтерпретацій, що в силу якихось причин не потрапили до канону, становить архів історичної пам'яті.

Дослідження розривів історичної пам'яті мають одним зі своїх наслідків формування поняття «пост-пам'яті», феномена, який виникає внаслідок катастрофічного розриву нормальних механізмів формування соціальної пам'яті [20]. Уявлення, що формуються внаслідок родинної та суцільської комунікації, є підґрунтям оформлення групової ідентичності. У разі катастрофічних подій наступні покоління не отримують звичайну інформацію від предків: минуле може бути настільки жахливим, що батьки (якщо вони фізично існують, унаслідок катастроф XX століття багато

дітей узагалі не знали про свої справжні родини) просто не розповідають про нього дітям. Відчуваючи потребу в розумінні минулого власної родини чи соціальної групи, людина конструює для себе уявлення про минуле не за розповідями батьків і бабусь, а за іншими джерелами. Саме такі ментальні конструкції щодо минулого Маріанна Хирш у своїй книзі «Покоління пост-пам'яті» (2008) позначає як «пост-пам'ять». Дослідник пост-пам'яті Ернст ван Алфен переконаний, що пост-пам'ять не є повноцінним різновидом історичної пам'яті в силу своєї конструктивної природи [18]. Поряд із дослідженнями пост-пам'яті стоять дослідження фантомної пам'яті: відтворення картин передвоєнного минулого на матеріалі вторинних джерел (фільми, художня література, виставки тощо). Термін «фантомна пам'ять» був уперше застосований Е. Ландсбергом, пізніше досліджувався такими теоретиками, наприклад, як Е. Нарвселіус. Фантомна пам'ять може бути також результатом репресивної політики тоталітарних держав.

«Людський вимір» досліджень історичної пам'яті можемо прослідкувати також у формуванні нових акцентів у пам'ятанні жаків війни. Так, у Німеччині на початку ХХІ століття формується напрям досліджень страждань мирного населення під час війни. Цей напрям був започаткований появою роману Гюнтера Грасса «Траекторія краба», що отримав Нобелівську премію з літератури.

Останні чверть століття задають нові напрями дослідження колективної пам'яті. Увага приділяється перформативному виміру пам'яті, тобто способам, які обираються сучасною людиною для презентації свого уявлення про минуле. Перформативний вимір пам'яті цікавить передусім дослідників, котрі звертають увагу на презентацію історичного минулого в комерційних цілях. Погляд у бік перформативної пам'яті надає можливість здійснити розвідки в керунок неофіційної пам'яті, що фіксує скоріше запитання з боку суспільства, ніж якісь кроки з боку влади (в широкому сенсі цього слова). У цьому стосунку дуже цікавими є дослідження так званої «дисонантної спадщини», тобто інтерес до зниклих і зникаючих етнічних груп [9]. На нашу думку, показовим прикладом подібного дослідження є дослідницька стратегія Елеонори Нарвселіус, яка досліджує транскультурну пам'ять, аналізуючи тематичні ресторани в просторах пограниччя [8]. Дослідниця заважає, що вістря наукового інтересу в галузі транскультурних відносин спрямовано на транскордонні війни пам'яті, комеморативні практики тощо. «Набагато менше уваги, – заважає Е. Нарвселіус, – зазвичай приділено трансформації оповідей і образів «важкого» минулого в публічному просторі, призначеному для відпочинку, розваг і споживання поп-культури. А тим часом комерціалізація культур пам'яті набрала сили як власне транснаціональний феномен і, як наслідок, створила попит на «підприємців пам'яті» [8]. Дослідниця фіксує погляд на феномені тематичних ресторанів, порівняно новому секторі бізнесу, «який набрав цікавих форм у містах центрально-східних погранич Європи: Кракові, Вроцлаві, Львові та Чернівцях» [8]. Це, наприклад, добре відомі українцям львівські ресторани «Криївка», «Золота Роза», «Захер-Мазох» тощо. У таких ресторанах відтворюється зниклий елемент минулого, чи то політичного («Криївка»), чи то етнічного («Золота Роза»), чи якогось ще. Поняття підприємців пам'яті було сформульоване Георгом Мінком [20] у книзі «Geopolitics, Reconciliation, and Memory Games: For a New Social Memory Explanatory Paradigm», виданій у 2009 році. Підприємці пам'яті – це спеціалісти зі специфічним «багатокультурним багажем», здатні поєднувати пошук прибутку з мистецькими інноваціями, культурним активізмом і політичною інтуїцією.

Нам видається, що саме такий напрям досліджень є гранично плідним на сьогоднішній момент. Саме в цьому контексті можна виявити особливості формування пам'яті «знизу», не під впливом політичних рішень. Коли йдеться про офіційну комеморативну політику, ми не можемо бути впевнені, що люди, які беруть участь у комеморації, роблять це з власної волі, пропускають це через себе або просто

є присутніми на ритуалах місць пам'яті (як їх визначає П'єр Нора). Коли людина йде до тематичного ресторану, вона демонструє власну зацікавленість якимось елементом культури. Популярність подібних закладів зумовлена не тільки можливістю непогано поїсти, це саме елементи культурної практики. Навіть розуміючи, що тематичний ресторан є не музеєм, це в будь-якому разі прояв «кітчифікації історії» (перетворення історії на кітч – термін Шарона Макдоналда), наявність і популярність тематичних ресторанів демонструють напрям трансформації колективної свідомості. Комерційні заклади можуть більш оперативно й гнучко реагувати на суспільні запити, тому вивчення способу комерційного засвоєння історичної пам'яті дуже важливе в контексті досліджень колективної пам'яті. Саме аналіз подібних закладів може продемонструвати нам ностальгійну складову суспільної свідомості. Занепокоєння минулим, бажання дійти ладу зі спогадами може набувати дуже різних форм, у тому числі форми зацікавлення тематичним рестораном, що репрезентує якийсь фрагмент зниклого минулого.

Феномен «дегустаційної ностальгії» виникає після 1989 року і стає предметом дослідження останніми роками. Е. Нарвселіус робить висновок: «Попри те, що історичний досвід європейських суспільств ХХ століття надається до порівняння й, окрім того, комеморативні практики європейців стають одноріднішими завдяки глобально розповсюдженим раціоналізаційним дискурсам експертів, у різних частинах Європи уявлення про колективне минуле є дуже різними» [8].

Підсумовуючи викладене, можемо завважити, що останніми десятиліттями дослідження історичної пам'яті переживають справжній бум. Якщо після появи концепції історичної пам'яті М. Хальбвакса у двадцять роки ХХ століття можна побачити певне «зависання проблеми» на кілька десятиліть, то на початку ХХІ століття дослідження історичної пам'яті набувають характеру лавини. Отже, розвиток досліджень історичної пам'яті не був поступовим і рівномірним. Популярність у 1920–1930-ті роки змінилася байдужістю з другої половини 40-х до 70-х років ХХ століття. Бачимо не тільки коливання популярності досліджень історичної пам'яті, а й зрушення проблеми. Від аналізу історичної пам'яті як інструмента відтворення соціуму фокус досліджень історичної пам'яті зміщається в 1980-ті – 2000-ті роки у бік людського виміру історії (студії Голокосту, усні історії тощо), репрезентації нестандартних ситуацій розвитку соціуму (розриви історичного пам'ятання, архіви та канони пам'яті), публічної репрезентації історичної пам'яті, зокрема, в комерційних цілях (перформативний вимір пам'яті, кітчифікація історії, кулінарна ностальгія тощо).

Література

1. Ассман А. Рефреймура пам'яті. Между индивидуальными и коллективными формами конструирования прошлого / А. Ассман [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gefter.ru/archive/11839>.
2. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / А. Ассман. – К. : Ніка-Центр, 2012. – 440 с.
3. Зерній Ю. Історична пам'ять як об'єкт державної політики / Ю. Зерній // Стратегічні пріоритети. – 2007 – № 1 – С. 71–76.
4. История и память: историческая культура Европы до начала нового времени / под редакцией Л.П. Репиной. – М. : Круг, 2006.
5. Касьянов Г. Національні історії та сучасна історіографія: виклики й небезпеки при написанні нової історії України / Г. Касьянов, О. Толочко // УІЖ. – 2012. – № 6(507). – С. 4–24.
6. Коннертон П. Як суспільства пам'ятають / П. Коннертон. – К. : Ніка-Центр, 2004. – 184 с.
7. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід / за заг. ред. Ю. Шаповала. – К. : ІНПЕНД, 2013.
8. Нарвселіус Е. Аромат пам'яті з присмаком ностальгії: тематичні ресторани в пограниччях Центрально-Східної Єв-

ропи / Е. Нарвселіус // Україна модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис [http://uamoderna.com/md/narvselius-thematic-restaurants-see]

9. Нарвселіус Е. “Зникле” населення й проблеми міської пам’яті в містах Центрально-Східної Європи Нарвселіус // Україна модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uamoderna.com/event/narvselius-vanished-people>.

10. Нора П. Франція. Память / П. Нора. – СПб. : Изд-во СПб ун-та, 1999.

11. Горак Г. Пам’ять історична / Г. Горак // Історична наука: термінологічний і понятійний довідник : [навч. посіб. для студ. вузів] / [В.М. Литвин, В.І. Гусев, А.Г. Слюсаренко та ін.]. – К. : Вища школа, 2002. – С. 281.

12. Поппер К. Злиденність історизму / К. Поппер. – К. : Абрис, 1994. – 192 с.

13. Рикёр П. Память, история, забвение / П. Рикёр. – М. : Издательство гуманитарной литературы, 2004. – 728 с.

14. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення / Й. Рюзен. – Львів : Літопис, 2010. – 358 с.

15. Хальбвакс М. Социальные классы и морфология / М. Хальбвакс. – СПб. : Алетейя, 2000.

16. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти / М. Хальбвакс ; пер. с фр. и вступ. статья С.Н. Зенкина. – М. : Новое издательство, 2007.

17. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память / М. Хальбвакс // Неприкосновенный запас. – 2005. – № 2–3 (40–41). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ha2.html>.

18. Холокост и ГУЛАГ: что остается после памяти. Беседа с профессором кафедры литературы Лейденского университета Эрнстом ван Альфеном [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gefter.ru/archive/17231>.

19. Феномен прошлого / отв. ред. И.М. Савельева, А.В. Поletaев. – М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2005. – 476 с.

20. Mink G. Geopolitics, Reconciliation, and Memory Games: For a New Social Memory Explanatory Paradigm [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ukrainianstudies.uottawa.ca/pdf/Mink%202009.pdf>.

Анотація

Лазука К. Д. Трансформації фокусу уваги в дослідженнях історичної пам’яті ХХ–ХХІ століть. – Стаття.

У статті розглядається еволюція такого значущого напрямку сучасної гуманітаристики, як Memory Studies, визначаються сучасні проблеми, досліджувані в цьому напрямі. Фіксуються тенденції розвитку досліджень колективної пам’яті від засновників напрямку до нашого часу. Показано, що після відкриття феномена колективної пам’яті (М. Хальбвакс) інтерес до нього концентрується спочатку на ідеологічних моментах буття пам’яті, а останніми десятиліттями переходить на сфер, що традиційно не досліджуються істориками філософії. З’ясовано значення трагічних подій ХХ століття для трансформації філософсько-історичних досліджень, методологічний потенціал досліджень історичної травми. Проаналізовано дослідження історичної пам’яті як інструмента державного примусу. Зафіксовано дослідження багатоплановості

історичної пам’яті (архіви та канони пам’яті, пост-пам’ять, фантомна пам’ять тощо). Розкрито потенціал досліджень перформативного виміру історичної пам’яті, зокрема підприємств пам’яті, кулінарної ностальгії тощо.

Ключові слова: історична пам’ять, пост-пам’ять, травма, міста пам’яті.

Аннотация

Лазука Е. Д. Трансформации фокуса внимания в исследованиях исторической памяти ХХ–ХХІ веков. – Статья.

В статье рассматривается эволюция такого значимого направления современной гуманитаристики, как Memory Studies, определяются современные проблемы, которые исследуются в рамках данного направления. Фиксируются тенденции развития исследований коллективной памяти от основателей направления до нашего времени. Показано, что после открытия феномена коллективной памяти (М. Хальбвакс) интерес к нему концентрируется изначально на идеологических моментах существования памяти, а в последние десятилетия переходит в сферы, которые традиционно не исследуются в рамках философии истории. Установлены значение трагических событий ХХ века для трансформации философско-исторических исследований, методологический потенциал анализа исторической травмы. Проанализированы исследования исторической памяти как инструмента государственного принуждения. Зафиксированы исследования многослойности исторической памяти (архивы и каноны памяти, пост-память, фантомная память и т. д.). Раскрыт потенциал исследований перформативного измерения исторической памяти, в частности предприятий памяти, кулинарной ностальгии и т. д.

Ключевые слова: историческая память, пост-память, травма, места памяти.

Summary

Lazuka K. D. Transformation of the focus of memory studies in XX–XXI cc. – Article.

Memory Studies detected in article. Author determines the contemporary problems, elaborated in this field of knowledge. The tendencies of Development of Collective Memory (from the beginners of researches till nowadays) are shown in the article. Author shows that after the revelation of the Phenomenon of Collective Memory (M. Halbwachs) an interest for was concentrates primarily around the ideological moments of Memory’s existence, but in last decades was lead to spheres, traditionally staying out of the Philosophic-Historical attention. The role of XX century’s tragic events in transformation of direction of Philosophy of History Research was shown in article. Author reveals the methodological potency of Historical Trauma Research. The Historical Memory’s role as instrument of State enforcement is illustrated in text. Author fixed the presence of multilayered Memory’s phenomenon in contemporary research (archive and canon of Memory, Post-Memory, Phantom Memory etc.). The potential of Performative Dimension of Memory Research (Memory’s enterprises, culinary nostalgia etc.)

Key words: Historical Memory, Post-Memory, Trauma, Places of Memory.